

Словник мови творчих особистостей України про гуманізм, духовність, людинознавство

Наталія Володимирівна Сніжко

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України (вул. Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна);
e-mail: natasnow@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3664-7079>

У статті представлена концепція нового тлумачного словника мови творчих особистостей України, що відтворює активне наповнення концептосфер «духовність», «гуманізм», «людинолюбство», «творчість», «творчий геній людства», які репрезентують тенденції розвитку суспільства, його творчу енергію, невичерпні пізнавальні можливості мови.

Словник охоплює часові періоди розвитку української мови й суспільства (епоха тоталітаризму та період нового Українського Відродження), які ще не були об'єктом системного лексикографічного опису. Лексикографічна праця модерна у багатьох відношеннях. Вона містить нові лексичні та художньо-образні надбання, що відображають складнощі сучасного життя, наповнюють мовними здобутками нові концептосфери, увиразнюють нове глобальне мислення та світосприймання творчих особистостей українських письменників і перекладачів.

Словник цінний для системного дослідження процесів неологізації, особливостей семантизації, розвитку нових моделей метафоризації тощо. Це посібник з аксіології та людинознавства – нових галузей знання про людину та її світосприймання. Матеріали словника, зокрема неолексеми та золоті метафори письменників, дають можливість усебічного вивчити не лише творчу лабораторію майстрів слова, внутрішню форму слів, мотиваційні основи потужного словотворення, а й сукупний креативний досвід представників різних творчих напрямів – художників, музикантів, композиторів, архітекторів, театральних діячів тощо. Тлумачний словник поєднує лінгвістичну й енциклопедичну інформацію задля глибокого перспективного дослідження творчого генія людства, спрямованого до високих ідеалів гуманізму та гармонії світосприймання. Словник є багатим джерелом перспективного макронаукового дослідження закономірностей розвитку українського мовомислення, зосередженого на концептуальних домінантах Українського національного Відродження. Як ілюстративний матеріал у статті використано мову епістолярію Олесея Гончара.

Ключові слова: словник мови творчих особистостей, тлумачна лексикографія, Українське Відродження, духовність, людинознавство, внутрішня форма слова, золоті метафори Олесея Гончара

Снежко Н. В. Словарь языка творческих личностей Украины о гуманизме, духовности, человековедении

В статье представлена концепция нового толкового словаря языка творческих личностей Украины, который является богатым источником перспективного макронаукового исследования закономерностей развития украинского мировосприятия. Лексикографическое описание сосредоточено на концептуальных доминантах Украинского национального Возрождения.

Словарь воспроизводит активное наполнение концептосфер «духовность», «гуманизм», «человеколюбие», «творчество», «творческий гений человечества», которые отражают тенденции развития общества, его творческую энергию, неисчерпаемые познавательные возможности языка.

В словаре представлены новые лексические и художественно-образные средства, которые отражают все сложности современной жизни, наполняют языковым материалом новые концептосферы, представляют современное глобальное мышление и мировосприятие украинских писателей и переводчиков.

Представлены те временные периоды развития украинского языка и общества (эпоха тоталитаризма и период нового Украинского Возрождения), которые еще не были объектом системного лексикографического описания. Словарь современный во многих отношениях. Особая ценность его для системного исследования процессов неологизации, специфички семантизации, развития новых моделей метафоризации и т. п. Это руководство по аксиологии и человековедению – новым отраслям знаний о человеке и его мировосприятии. Материалы словаря, в частности неолексеми и золотые метафоры писателей, позволяют всесторонне исследовать не только творческую лабораторию мастеров слова, внутреннюю форму слов, мотивационную основу современного словообразования, но и совокупный креативный опыт представителей разных творческих направлений – художников, музыкантов, композиторов, архитекторов, театральные деятелей. Впервые толковый словарь сочетает лингвистическую и энциклопедическую информацию, важную для глубокого перспективного исследования творческого генія человечества, стремящегося к высоким идеалам гуманизма и гармонии мировосприятия. Источником иллюстративного материала в статье является эпистолярій Олесея Гончара.

Ключевые слова: словарь языка творческих личностей, толковая лексикография, Украинское Возрождение, духовность, человековедение, внутренняя форма слова, золотые метафоры Олесея Гончара

Nataliia Snizhko. Dictionary of the language of creative personalities of Ukraine about humanism, spirituality, anthropology

The article presents the concept of a new explanatory dictionary of the language of creative personalities of Ukraine that reproduces the active content of the conceptospheres „spirituality”, „humanism”, „philanthropy”, „creativity”, „creative genius of mankind”, which reflect the trends of society, its creative energy, inexhaustible cognitive capabilities of language.

The dictionary covers the time periods of the development of the Ukrainian language and society (the epoch of totalitarianism and the period of the new Ukrainian Renaissance), which have not as yet been the object of a systematic lexicographic description. The dictionary is modern in many respects. The dictionary presents new lexical and artistic achievements of Ukrainian writers and translators, which reflect all the complexities of modern life, fill them with linguistic achievements. new global thinking and worldview of creative personalities.

The dictionary is valuable for the systematic study of neologization processes, features of semanticization, development of new models of metaphorization, etc. It is a guide to axiology and anthropology – new areas of knowledge about man and their worldview. The material of the dictionary, in particular neolexemes and golden metaphors of writers make it possible to study comprehensively not only the creative laboratory of masters of the word, the internal form of words, the motivational basis of powerful word formation, but also the combined creative experience of representatives of various creative directions – artists, musicians, composers, architects, theater figures and more. The explanatory dictionary combines linguistic and encyclopedic information for a deep perspective study of the creative genius of mankind, aimed at the high ideals of humanism and harmony of worldview. The dictionary is a rich source for a promising macroscientific study of the regularities of the development of Ukrainian linguistic thought concentrated on the conceptual dominants of Ukrainian national renaissance. The language of Oles Honchar's epistolary is used as illustrative material for the article.

Key words: dictionary of language of creative personalities, explanatory lexicography, Ukrainian Renaissance, spirituality, anthropology, internal form of the word, golden metaphors of Oles Honchar

Актуальним завданням сучасних макронаукових досліджень розвитку мови і суспільства є формування інтегральних баз даних, які забезпечують з'ясування закономірностей мовного й суспільного розвитку та укладання різножанрових словників [1; 7–16].

Словник мови творчих особистостей України (далі – СМТО), над завершенням якого працюють лексикографи Інституту української мови НАН України, є новим кроком у забезпеченні наукових досліджень багатим лінгвістичним та енциклопедичним матеріалом, корисним для моделювання мовної та концептуальної картин світу та усебічного дослідження мовного і суспільного розвитку другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У ньому представлено сукупний реєстр нових слів та художньо-образних засобів мови Олеса Гончара, Євгена Сверстюка, Івана Дзюби, Григора Тютюнника, Миколи Лукаша, Юрія Андруховича та Оксани Забужко, які відтворюють суспільні зміни другої половини ХХ – початку ХХІ ст., увиразнюють процеси гуманізації та демократизації, занепад тоталітарної системи та утвердження нової Незалежної України.

Відтворити мовно-естетичні здобутки знакових письменників України, увиразнити роль кожного з них у становленні держави Україна та розвитку її мови, визначити концептуальні доміанти новітнього Українського Відродження – такою постає мета нового лексикографічного проекту [9–13].

Створення словника мови творчих особистостей України передбачає вирішення низки актуальних завдань: 1) оновлення реєстру української тлумачної лексикографії; 2) формування нової методології системного лексикографічного відтворення неологічних здобутків творчих особистостей; 3) лексикографічне увиразнення ідіотилів письменників, моделювання їхніх індивідуально-авторських мовних та концептуальних картин світу; 4) формування системи нових концептуальних доміант, спільних для світосприймання різних письменників; 5) укладання загальномовного ідеографічного словника з новими та оновленими концептосферами; 6) формування теоретичної основи та нової джерельної бази сучасної тлумачної лексикографії; 7) укладання нормативних словників української мови з оновленим реєстром та ін.

Новизною лексикографічного проекту є модерний реєстр словника та новий тип словника, що поєднує тлумачну та енциклопедичну інформацію, сучасні способи лексикографічного систематизування лексики та художньо-образних засобів мови. Словник вирізняється з-поміж низки неографічних праць (Г. М. Вокальчук, Г. М. Віняр, Є. А. Карпіловська, В. В. Максимчук, Д. В. Мазурик, А. М. Нелюба, Л. В. Туровська та ін.), у яких найчастіше представлена лексика засобів масової інформації або увиразнено ідіотилів одного письменника. Словник мови творчих особистостей України – це інтегральна лексикографічна праця про індивідуально-авторське мовомислення та загальні закономірності українського світосприймання. І, що найважливіше, на основі гуманістичних світоглядів письменників сформована основа для досліджень у нових галузях знання – аксіології та людинознавстві [2; 3; 8; 9; 17; 18]. Осмислено внутрішній світ людини, зафіксовано спектр емоційно-образного світосприймання, відтворено українську ментальність періоду тоталітаризму та посттоталітарного часу, увиразнено активні процеси Українського Відродження, підкреслено вагомість архетипів української культури для утвердження України в сучасному полікультурному просторі [7; 9; 10; 12].

Неолексеми, нові стійкі сполучення слів, а також художньо-образні засоби мови письменників-гуманістів утверджують гуманістичне християнське вчення, розширюють українську сферу сакрального, підкреслюють вагомість духовного життя та духовного здоров'я нації:

покровитель*: **Покровитель Небесний.** Бог, Усевишній. *Дякую Богові! І на фронті мене уберіг, і в пеклі концтабірної Холодної гори, і щастя дружби подарував, і щастя творчості... Чисте й щире моє почуття вдячності **Покровителю Небесному** й **Пречистій Богоматері, заступниці запорізького війська...** (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, 368–369). – Див. **Бог-творець; Всевишній, Усевишній; Вища Сила; Сила небесна; Сила Всевишня; Найвищий Розум; Образ Бога Живого; небесний зоряний плацдарм;***

цінність*: **духовні цінності.** Те, що має духовну вартість, входить до сфери духовності (мова, твори літератури, мистецтва, народні звичаї, архетипи культури). *Потреба зберігання духовних цінностей має бути в сучасній людині*

такою ж сильною, як і вроджений інстинкт самозбереження. І це стосується всього: і землі, та вод, та повітря планети, і народного звичаю, і мови, і пісні (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, 87). – Див. **духовна сфера; духовне життя; храм книги; світилице науки; мова – душа народу; українська мова як духовний код нації; слово – категорія моральна; чистота й цнотливість нації;**

чистота*: **чистота й цнотливість нації, перен.** Високі морально-етичні та естетичні принципи українців, дотримання Божих заповідей; людяність, гуманність. | Образно. Слово – категорія моральна. Українська пісня свідчить про **чистоту й цнотливість нації**. Я виріс у хаті, де не було лихослів'я. Де навіть черкання (здадувати чорта) вважалося гріхом. Загидила Україну матірчиною Московія. Солдатчина. Табори-гулаги. Майбутня Україна від цього (вірю!) очиститься! Буде – як у пісні. Буде великодня... (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 454). – Див. **духовна чистота; духовна краса; світ чистоти дитинства; духовне відродження; Українське Відродження.**

За матеріалами нового СМТО постає оновлена концептосфера «українська духовність», основою якою є прадавні християнські звичаї й традиції. Варто зазначити, що в 11-томному Словнику української мови (1970–1980) слово **духовний** подано з двома значеннями, що стосуються релігійної сфери і внутрішнього світу людини. Жодного стійкого сполучення слів до цих значень у СУМ не наведено, хоча вони представлені в ілюстраціях до словника, напр. **духовна рівновага** (Леся Українка), **духовний хліб** (І. Нечуй-Левицький) [6]. У новому СМТО фіксуємо низку стійких сполучень слів, куди входять і фразеологізми, з компонентами **дух, душа, духовний, духовність**: **сила духу; титан духом; дух людського генія; сонячний дух України; незламний дух козацьких натур; дух оновлення життя; собори душі бережить; душа цемить; душа рветься; на душі наболіло; ніч на душі; куца душа; вихват душі; виплески душі; духовні цінності; духовна краса; духовне здоров'я; духовне життя; духовна сфера; вогнище духовного життя; духовна твердиня нації; духовна цитадель; духовне євиан-зілля; духовні вершини людства; сфера духовності та ін.** Вони засвідчують нове українське світосприймання, повернення суспільства до глибин християнського вчення, основою якого є гуманізм, людяність, совісність.

Застосування новітньої методології систематизування неолоксикону увиразнює системно-структурну будову нової лексики та усі складнощі суспільних процесів духовного й національного оновлення. Лексикографічне відтворення концептуальних домінант епохи за допомогою гіперпосилань між словниковими статтями (ремарка – Див. у кінці словникової статті), антонімічне окреслення меж

концептосфер, подання низки синонімів у тлумачній частині словникових статей та ін. є засобами систематизування знань про різноаспектне осмислення понять духовності і бездуховності, гуманізму й антилюдяності сучасними письменниками-гуманістами. Постають два потужні блоки інформації про 1) **духовне й гуманне (духовна краса; духовне відродження; Українське Відродження; Україна-Мадонна; свята блакить неба; небесність; внутрішня небесність; високість помислів; боговдохновенний; богонатхненний; духовні вершини людства; вихват душі; невідцвітне у віках слово Тарасове; весняності; сонячність життя; вишневий сміх; образ щастя; люди великодні та ін.)** та 2) **бездуховне й антигуманне (знедуховлення; роздвоєння душі; духовна деградація; декультуризація; дебілізація; антикультурний; антипоезія; моральний демонтаж; бульварне читиво; тоталітарний терор; найкривавіші експерименти ХХ віку; вершина сатанинського зла; смерч злоби й жорстокості; найкривавіший з усіх тиранів; двоєдушні вовки та пігмеї; скажені вовки історії; чорна Гіада ХХ віку; чиновницька сваволя; чорнобильська катастрофа; ядерне кінецьсвіття та ін.)**.

Новий словник багатий на абстрактну лексику та образні вислови письменників, у яких узагальнено особливості та наслідки процесів дегуманізації та духовної деградації:

антилюдяність, -ості, ж. Те, що спрямоване проти людини, суперечить гуманізму, людянолюбству. **Розуміють і те, що «Замість сонетів і октав» – це початок трагічного прозріння, кінець щасливим весняним піснеспівам генія, якому відкрилось все жахиття й антилюдяність революції, безмір її жорстокості й кривавого розгулу, засліпленого ненавистю братовбивства** (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, 360). – Див. **дегуманізація; тоталітарний режим; тоталітарний терор; тоталітарний чад; катилюдомори; звірі-енкаведисти; найкривавіші експерименти ХХ віку; найкривавіший з усіх тиранів; сатанинська сталінщина; найчорніші сталінські часи; Голодомор; чорна Гіада ХХ віку; гнітюча, кошмарна, глобальних масштабів ніч;**

знедуховлення, -я, с. Втрата духовності, перевага матеріальних потреб над духовними цінностями. **Його [Д. І. Яворницького] непокоїло, скажімо, чи достатньо готові ми зустріти еру технізовану, чи не ширитимуться за нових умов явища знедуховлення, самовпевненого, навіть агресивного** (О. Гончар, Далекі вогнища, 1987, 274); **Бо чому ж запанувало всюди оце дике, стихійне, антитворяче, звідки таке падіння моралі, таке знедуховлення життя, державне занедбання культури? Наші державці ніяк не хочуть втямити, що без культури повноцінної держави не збудувати. Націю сьогодні ведуть**

сліпі, у більмах поводити (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 496). – Див. **знедуховлені; бездуховність; декультуризація; моральний демонтаж; плебеїзація; плебеїзація етнічної, духовної культури; соціальна деградація з люмпенізацією; бульварне читиво; чорна діра бездуховності;**

кастрат*: **духовні кастрати епохи, перен., зневажл.** Духовно обмежені, беземоційні люди, позбавлені ніжності, щирості, любові, можливості співпереживати. | Образно. *А на що здатні ці, теперішні? Де ваші пісні? Прийшло покоління уцербних, емоційно убогих, що не відають ніжності, позбавлені почуттів любові, глибокої пристрасті. Несуть у собі тільки заряди чорної злоби, заздрощів, але це ж не те, що здатне ставати піснею! Пісня – голос душі! Її не під силу створити духовним кастратам епохи* (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 480). – Див. **душевний кастрат; духовна глухота; емоційна глухота; морально здеградований; покоління опоганювачів святинь; невдахи-психопати; знедуховлення; чорна діра бездуховності; декультуризація; моральний демонтаж.**

Різномасштабно й багатогранно відтворено у новому словнику внутрішній світ людини та особливості її світосприймання: від позитивних емоцій та почуття повного щастя (*образ щастя; весняності; високі висоти; високість помислів; повний духовний контакт; диявольськи щасливий; безгіркотний; повільне життя; безберегове море життя; сонячність життя*) до розпачу й чорного песимізму, спричиненого тоталітарним терором (*вовчо; змійно; гадюка заздрості; власти в чорній відчай; темноликий, як гнів; дегуманізований; безморальний; боляче-відчужений; щоденна трагічність*). Зібрано важливий матеріал для моделювання особливостей мовного відтворення емоційно-психологічного стану людини та побудови шкали цінностей в епоху тоталітаризму та Українського національного Відродження.

За матеріалами СМТО образ творчої й гуманної людини, яка є осердям прозових творів Олеса Гончара [5], протиставляємо поняттю **людини-руйнівника** в умовах тоталітарної системи: *доморощені герострати; душители культури; атомні бандити; генерали-шовіністи; кати-людомори; звірі-енкаведисти; омонівці; партінквізитор; оберкат; кат-палач; всевладний садист; антиукраїнські сили; дрімучо сліпі й тупоголові; залізобетонники; кремлівські організатори голодомору; державні застійники; неошовіністи* та под. У щоденниковому дискурсі письменник засуджує антигуманні вчинки окремих людей, відтворює жахіття епохи тоталітаризму:

катівня*: **сталінські катівні.** Про систему таборів ув'язнення (гулагів) в Радянському Союзі в період сталінських репресій. У театрі Національної опери відзначаємо 75-річчя заснування Української Академії наук. Вперше за

багато літ сказано, що засновано Академію в часи Гетьманату. Добрим словом згадано перших наших академіків – Вернадського, Кримського, Багалія... Згадано й тих, котрі мученицькою смертю загинули в **сталінських катівнях**. О, скільки тобі довелось пережити, Україно... (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 501); *Довженко – істинний геній, але геній більше у задумах, аніж у звершеннях. Повністю звершитись йому не дозволив режим, а почасти й він сам себе зупиняв... Бо не хотів зігнати у таборах або зустріти смерть у сталінських катівнях* десь на Луб'янці. Та чи можна його за це винуватити? Знаю одне: дума про Україну була в нього всепоглинаюча, дума – на все життя (О. Гончар, Щоденники, 1994, т. 3, 511); *Захищався від терору, хто як міг: Яновський – «Вершиниками», Довженко – «Аероградом», Рильський і Бажан – одами Сталіну... Але хіба можна це їм ставити на карб, як це роблять теперішні молоді? Хіба легше було б Україні, якби й ці погинули на Соловках та в сталінських катівнях?* Адже потім вони таки допомагали нам захищати українську мову й культуру, вони передавали нам – кожен по-своєму – дух 20-х років, дух українського ренесансу... *Дорожити ними маємо, шанувати, а за гріхи... Бог їм суддя. Бог і ніхто, крім нього* (О. Гончар, Щоденники, 1994, т. 3, 537). – Див. **табори-гулагі; катівська сталінська імперія; імперія гулагів; барак від Курил до Карпат.**

Способом гіперпосилань відтворюємо у словникових статтях детальний опис сатанинської сталінської системи та чиновницької сваволі: *тоталітарна система; тоталітарний терор; тоталітарний чад; сатанинська сталінська система; ярмо рабства; табори-гулагі; барак від Курил до Карпат; каральна машина; як опричники Івана Грозного; найбільший табір планети; шовінізм-сталінізм* та ін. Це та ділянка лексики, яка дозволяє глибше осмислити явища тоталітаризму та застерегти сучасників та майбутні покоління від повторення подібного. Уперше в українській лексикографії здійснено системний опис лексики тоталітаризму. Жахіття тоталітарної системи постають у словнику у протиставленні майбутньому вселюдському Ренесансу:

ніч*: **гнітюча, кошмарна, глобальних масштабів ніч, перен.** Епоха тоталітаризму, масових репресій, голодоморів, чиновницького свавілля. | Образно. *Хочеться вірити, що з нами завершується якийсь найтрудніший етап людської історії, відходить гнітюча, кошмарна, глобальних масштабів ніч, за якою нарешті настане вселюдський світанок! Адже далі неможливо так. Людина живе задихаючись. Звідусіль на неї полюють, її грабують, вибирають святині, лізуть в душу, в найінтимніший світ. Природне право забуте. Плоди розуму, досягнення науки повернуті на ганьбу, на те, щоб вивідувати, підслухати,*

вистежувати кожен крок... (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 207). – Пор. **вселюдський світанок; квітка надії. – Див. тоталітарний терор; тоталітарний режим; тоталітарний чад; епоха тоталітаризму; сатанинська епоха; сатанинська система; голодомор; найтемніший.**

Уперше у новому словнику під окремими гаслами представлені стійкі сполучення слів *українська мова, національна мова, рідна мова, державна мова* та детально відтворено нове осмислення поняття мови як духовного надбання, духовного коду нації:

мóва*: **національна мóва як вищий вияв духóвності.** Мова як засіб відображення ментальності народу, його специфічних особливостей, системи національних духовних цінностей. *Якщо народи наші все це переживуть і не самознищаться, якщо з просвітленим розумом підуть у далеч майбутнього, то вистачить їх, треба думати, й на таке: озирнувшись у наше, побачать епоху глибоко трагічну, людей, змучених чварами, тривогами й зранених кльцтвами, і водночас все ж побачать і їхній подвиг – подвиг віри й невимовно тяжкої боротьби з заблудженнями, подвиг самозречною захисту природи, життя на планеті й такого тяжкого відстоювання **національних мов як вищого вияву духовності** (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 154). – Див. **мова як духовний код нації; мова – душа народу; українська мова; рідна мова; національна мова; рідне мовне середовище; духовне добро.***

За матеріалами «Щоденників» Олесея Гончара представлено глибоке осмислення письменником поняття рідної мови як духовної сили для кожного її носія [2, с. 57], виразнено роль творчої інтелігенції в її захисті:

мóва*: **рідна мóва.** Мова батьків, мова народу, до якого належать мовці за походженням; найміцніша основа духовного об'єднання кожного народу, в якій зосереджені глибини його духовної культури. *Була телевізія. Три години – про стан української мови в республіці. Крім усього іншого, сказав і про тих батьків, що оббивають пороги у директорів шкіл, домагаючись увільнення своїх синочків від вивчення... **рідної мови!** А чи подякують вони за це вам, коли виростуть? (О. Гончар, Щоденники, 1984, т. 3, 11); *Переведняк – так кажуть на Херсонщині про того, хто цурається **рідної мови.** В цьому чується презирство. «Є тут українці й переведняки, – пише один виборець із Генічеська. – Ліз по лестниці, а впав із драбини...» (О. Гончар, Щоденники, 1984, т. 3, 40); *На секції поезії, кажуть, сильно виступив на захист мови Павличко. Є сини в тебе, Україно! Б'ються за **рідну мову**, як леви... Та й скільки можна терпіти знуцання? (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, 105); *А «Правда», втративши сором, публікує оляд газет Казахстану, докоряє, що вони закликають берегти **рідну мову**... Якийсь місцевий манкурт глумиться навіть над****

*почуттями дітей-казахат, що посміли в садочку розмовляти **рідною мовою**, по-казахськи... (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 132); *З'їзд учителів України. Міністр освіти висолосив доповідь українською мовою – це вже прогрес. Чимало і вчителів виступають **рідною мовою**: особливо змістовні виступи Павленка Ю. І., вчителя з м. Комунарська Ворошиловградської області, бойового таращанця (зав. райвно); виходили на трибуну дзвінкоголосі степовички, вінничанки, ровенчанки – загалом є що слухати. Хоча проблема мови, звичайно, мусила б зайняти на з'їзді більше місця. Поки що не висвітлено належно тривожність ситуації (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 146); *Молодіжна миколаївська газета розповідає про хлопчика, який під час розгулу «відмовлянь» єдиний в класі не захотів відмовитись від вивчення **рідної мови.** Як не тиснули на нього – вистояв (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 166); *Йде надійна зміна! Ось «Київ» друкує цілими гронами молодих поетів. Віри студента Юрія Бедрика «**Рідна мова**» просто вражаючий своїм болем, любов'ю. Роздрукувати б його в сотнях тисяч для молоді... (О. Гончар, Щоденники, 1988, т. 3, 202); *Дякувати маємо цісареві й Відневі, що, на відміну від московського царату, не так безоглядно душили Україну, дали свого часу галичанам і школи, й гімназії, і пресу **рідною мовою**, завдяки цьому самосвідомість нації збереглась і розвинулась на західних землях значно відчутніше, ніж там, де діяли драконівські валуєвські укази (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, 384); *Дехто дивується: звідки у Валі така національна свідомість? У тому наскрізь зрусифікованому Дніпропетровську і наші тихенький Толя, викладач інституту, в найлікші часи не відцурався **рідної мови**... Не зрікся! (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 474); *Гоголь, Чайковський, Чехов – це сини того народу, якому імперія забороняла навіть розмовляти **рідною мовою**... Нічого не було жорстокішого в людській історії (О. Гончар, Щоденники, 1995, т. 3, 566). – Див. **українська мова, національна мова, державна мова; духовне добро; мова – душа народу; рідне мовне середовище.*********

У новому словнику засвідчено особливості процесів русифікації, розгулу сучасної валуєвщини (за висловом Олесея Гончара):

розгúл*: **розгúл сучасної валуєвщини, перен., зневажл.** Активне організоване зросійщення народів СРСР, закриття українських шкіл в Україні, обмеження сфери функціонування української мови в епоху неототалітаризму. | Образно. *І єзуїт Суслов, і маразматик Брежнев, по чисму знаку після ташикентського інструктажу зчинився нечувано брутальний **розгúл сучасної валуєвщини**, певне, не раз відзначали заслуги Щербицького у ліквідації української мови і переведенню всіх і вся на «общепонятний». Скільки зусиль доводилось тоді докласти нам, українській інтелігенції, щоб хоч якось пригальмувати, стримати руйнівний процес,*

оборонити рідну мову, де тільки можна, зупинити закриття українських шкіл (згідно «волі батьків») (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 478). – Див. **розгул русифікації; під колесом русифікації; переведняк; манкурт; нищителі української мови.**

Новий СМТО відтворює низку проблем суспільного розвитку, проте основним посилом словника є утвердження правічних християнських основ гуманізму та людинолюбства. Наведено зразки художнього відтворення гуманістичних висот художниками та композиторами світового рівня, зафіксовано золоті метафори письменників, узагальнено осмислення суті людського щастя та щастя творчості:

віквіт*: **віквіт душі, перен.** Результат одухотвореної творчої праці та осмислення людиною краси й гармонії Божого світу. | Образно. *Ніщо не має значення. Ніщо, крім того, що було творчістю, **віквітом душі.** Та це має значення оцей веселий голос синички, що озивається за вікном, віщує весну* (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, 86). – Див. **сонячність життя; миттєвості щастя; богонатхненний; боговдохновенний; високі висоти; духовна краса;**

образ*: **образ щастя.** Узагальнене відображення письменником стану цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдовolenня та безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; картина щастя, утілення щастя. **Образ**

щастя: *квітчастий луг на початку літа, йдемо стежкою до Дніпра. Валя, я, Леся і Бім з нами, потишний, чорненький, мов ягня, пудельок. Лесі тільки б гратися й гратися, вона забігає підскоком у високі трави, відбігає від стежки, – впала, заховалася. Гукаємо Біма, що побіг попереду. І Леся схопилась, розсяяна, сміється, над луками лине її сміх, такий юний, такий сонячний, сріблястий... І ми з Валею сміємось, на душі легко, ми вдячні небу за цю красу життя, за повноту щастя* (О. Гончар, Щоденники, 1985, т. 3, 73). – Див. **любов всевишня; безберегове море життя; щастя любові; миттєвості щастя; диявольськи щасливий; вишневий сміх; юний, сонячний, сріблястий сміх.**

Отже, словник мови творчих особистостей України – це потужна лексикографічна база знань про Українське національне Відродження та творчі здобутки людства, нестримний дух української мовотворчості в часи духовного й національного відродження, вагому роль українських письменників в утвердженні християнських традицій, гуманізму, людинолюбства. Людина постає у словнику як активна творча особистість, здатна утверджувати і розвивати традиції української і світової культури. Представлено нові та оновлені концептосфери, активні ресурси сучасної номінації, зібрано матеріал для всебічного дослідження процесів сучасного мовотворення.

Література

1. Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики / Відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: історія лінгвофілософських учень. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
3. Гончар О. Т. Далекі вогнища. Київ: Рад. письменник, 1987. 287 с.
4. Гончар О. Т. Щоденники: у 3 т. Київ: Веселка, 2008.
5. Єрмоленко С. Я. Філософія мови Олеса Гончара // Культура слова. Вип. 88. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 11–29.
6. Словник української мови: в 11-ти томах. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
7. Сніжко Н. В. Гармонія українського світосприймання та лексикографування // У пошуках гармонії мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 345–355.
8. Сніжко Н. В. Ідеографічна група ЛЮДИНА в українській мові другої половини ХХ ст. (структурно-функціональний та аксіологічний аспекти) // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті Леоніда Булаховського. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2016. Вип. 29. С. 120–129.
9. Сніжко Н. В. Концептуальні домінанти мовосвіту Олеса Гончара // Культура слова. Вип. 88. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 164–173.
10. Сніжко Н. В. Національні та загальнолюдські культурні цінності у «Словнику мови творчої особистості» // Національна ідентичність в мові і культурі: зб. наук. праць / за заг. ред. О. Г. Шостак. Київ: Талком, 2020. С. 163–168.
11. Сніжко Н. В. Неолексикон Олеса Гончара: лексикологічний та лексикографічний виміри // Українська мова. 2017. № 2. С. 109–120.
12. Сніжко Н. В. Нова лексикографічна парадигма знань про Українське національне Відродження // Modern science: problems and innovations. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 310–316. URL: <https://sci-conf.com.ua> (дата звернення 08.10.2020).
13. Сніжко Н. В. Тенденції оновлення лексикону та джерельної бази сучасної академічної лексикографії // Галактика слова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 123–136.
14. Сніжко Н. В. Українська ідеографія: історія, сучасний стан та перспективи // Українська мова. 2016. № 4. С. 28–43.
15. Сніжко Н. В. Українська тлумачна лексикографія як основа системного вивчення розвитку мови і суспільства. Наукові записки. Випуск 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький: Вид-во «КОД», 2019. С. 76–80.

16. Сніжко Н. В. Український мовосвіт XVIII–XXI століття: проблеми інтегрального лексикографічного моделювання // Система і структура східнослов'янських мов. Зб. наук. праць / за ред. Ю. В. Кравцової. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 12. 2017. С. 73–84.
17. Степаненко М. І. Духовний посил Олесь Гончара (за матеріалами «Щоденників» письменника). Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2009. 60 с.
18. Степаненко М. І. Світ в оцінці Олесь Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника. Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2012. 284 с.

References

1. Aktyvni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii: ideohrafichnyi slovnyk novoi leksyky (2013). / Vidp. red. Ye. A. Karpilovska. Kyiv: TOV «KMM». 416 s.
2. Batsevych, F. S. (2008). Filosofii movy: istoriia linhvofilosofskykh uchen. Kyiv: VTs «Akademiiia». 240 s.
3. Honchar, O. T. (1987). Daleki vohnyshcha. Kyiv: Rad. pismennyk. 287 s.
4. Honchar, O. T. (2008). Shchodennyky: u 3 t. Kyiv: Veselka.
5. Yermolenko, S. Ya. (2019). Filosofii movy Olesia Honchara // Kultura slova. Vyp. 88. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. S. 11–29.
6. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty tomakh. (1970–1980). Kyiv: Nauk. dumka.
7. Snizhko, N. V. (2020). Harmoniia ukrainskoho svitosprymannia ta leksykohrafuvannia // U poshukakh harmonii movy. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. S. 345–355.
8. Snizhko, N. V. (2016). Ideohrafichna hrupa LIUDYNA v ukrainskii movi druhoi polovyny XX st. (strukturno-funktsionalnyi ta aksiolohichni aspekty) // Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur: pamiaty Leonida Bulakhovskoho. Kyivskiy nats. un-t im. T. Shevchenka. Vyp. 29. S. 120–129.
9. Snizhko, N. V. (2019). Kontseptualni dominanty movosvitu Olesia Honchara // Kultura slova. Vyp. 88. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. S. 164–173.
10. Snizhko, N. V. (2020). Natsionalni ta zahalnoiudski kulturni tsinnosti u «Slovnyku movy tvorchoi osobystosti» // Natsionalna identychnist v movi i kulturi: zb. nauk. prats / za zah. red. O.H. Shostak. Kyiv: Talkom. S. 163–168.
11. Snizhko, N. V. (2017). Neoleksykon Olesia Honchara: leksykolohichni ta leksykohrafichnyi vymiry // Ukrainska mova. № 2. S. 109–120.
12. Snizhko, N. V. (2020). Nova leksykohrafichna paradyhma znan pro Ukrainske natsionalne Vidrodzhennia // Modern science: problems and innovations. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. Pp. 310–316. URL: <https://sci-conf.com.ua> (data zvernennja 08.10.2020).
13. Snizhko, N. V. (2020). Tendentsii onovlennia leksykonu ta dzherelnoi bazy suchasnoi akademichnoi leksykohrafii // Halaktyka slova. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. S. 123–136.
14. Snizhko, N. V. (2016). Ukrainska ideohrafii: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy // Ukrainska mova. № 4. S. 28–43.
15. Snizhko, N. V. (2019). Ukrainska tлумachna leksykohrafii yak osnova systemnoho vyvchennia rozvytku movy i suspilstva. Naukovi zapysky. Vypusk 175. Serii: Filolohichni nauky. Kropyvnytskyi: Vyd-vo «KOD». S. 76–80.
16. Snizhko, N. V. (2017). Ukrainskyi movosvit XX–XXI stolittia: problemy intehralnoho leksykohrafichnoho modeliuвання // Sistema i struktura skhidnoslovianskykh mov. Zb. nauk. prats / za red. Yu. V. Kravtsovoi. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. Vyp. 12. S. 73–84.
17. Stepanenko, M. I. (2009). Dukhovnyi posyl Olesia Honchara (za materialamy «Shchodennykiv» pismennyka). Poltava: PP Shevchenko R. V. 60 s.
18. Stepanenko, M. I. (2012). Svit v otsyntsi Olesia Honchara: aksiosfera shchodennykovoho dyskursu pismennyka. Poltava: PP Shevchenko R. V. 284 s.

Снежко Наталия Владимировна, кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отдела лексикологии, лексикографии и структурно-математической лингвистики, Институт украинского языка НАН Украины (ул. Грушевского, 4, Киев-1, 01001, Украина); e-mail: natasnow@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3664-7079>

Nataliia Snizhko, Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher of Department of Lexicology, Lexicography and Structural and Mathematical Linguistics of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Grushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine); e-mail: natasnow@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3664-7079>